

‘De Agenda van de Toekomst’ Een dialoogbijeenkomst in Deventer

21 november 2013

Naar mijn overtuiging is het zeer zinvol om de toekomst van ons allemaal te verkennen. Een betrouwbaar en gemeenschappelijk beeld daarvan kan ons richten en een notie gemeenschappelijkheid geven. Dat wordt ook gedeelde visie genoemd.

Tegenstellingen en context

Als individu komt jij ergens vandaan. Jij hebt je verleden. Een religieuze groep heeft ook een gemeenschappelijke verleden en heeft een identiteit dat min of meer is ontstaan uit de ervaringen van de groep zelf. Die identiteit wordt sterk gekoesterd en mensen doen hun best om die te uiten en te handhaven.

Maar de toekomst is van ons allemaal en die construeren wij samen. Ik vind het opmerkelijk dat wij in onze onderlinge verhoudingen ‘toekomst georiënteerd’ zijn en in eigen kring ‘verleden georiënteerd’ zijn. In deze twee oriëntaties is een grote tegenstellingen besloten. De agenda van de toekomst wordt daaruit afgeleid, in die tegenstellingen.

Wat ik bedoel ga ik nu toelichten: Wij gaan samen een toekomst projectie maken of construeren en die voeren wij op als onze gemeenschappelijk oriëntatie. Dat is ons perspectief en op den duur willen wij daar uitkomen. Samen gaan wij ons daaraan committeren en elkaar daarop aanspreken. De concrete uitwerking van deze commitment dient te zijn dat wij uit die toekomst constructie, die nu van ons allemaal is, handelingen afleiden. Dat zijn de concrete stappen, op weg naar die toekomst. Zonder die zouden wij onze gemeenschappelijke toekomst niet serieus nemen.

Daarnaast is het zo dat ons verleden ons eveneens handeling ‘meegeeft’. Soms is het een inspiratie, identificatie en soms is het een instructie. In onze gemeenschappelijke identiteit spreken wij elkaar daar ook op aan. Ben jij een gehoorzame moslim? Waarom vast jij niet? Moslims doen dat toch? Zo spreken wij elkaar aan.

Zo creëren wij twee referentiebronnen, toekomst perspectief en traditie, die onze handelingsruimte inrichten en die niet altijd elkaars verlengde zijn. Deze twee bronnen tegelijkertijd op die manier laten doorwerken in onze actuele toestand is betrekkelijk nieuw. Tot voor kort was de ‘traditie’ altijd leidend. In geval van de religieuze tradities is die tegenstelling nadrukkelijk zichtbaar en voelbaar. De religieuze tradities en eigenheid voelen zich zwaar bedreigt en teruggedrongen door de toekomstige oriëntaties. Toekomst is concurrent van het verleden geworden. In onze tijd gaat de concurrentie heel heftig.

Dat is toch de bedoeling dat wij deze tegenstelling ervaren en ons zelf uitdagen om ons daarmee te verhouden. En dit doen wij niet omdat wij het leuk vinden of dat hierover nadenken onze filosofen en theologen uitdaagt. Deze tegenstellingen stellen ons instaat om onze eigen historisch ervaringen te hebben die volledig ons eigen is.

Wij zijn hier bijeengekomen niet om te speculeren over onze toekomst. Wij weten allen dat wij de toekomst niet kunnen weten. Als religieuze tradities weten wij daar alles van, dat het zelfs een poging daartoe grote ‘zonde’ kan zijn. Maar toch, ondanks deze religieuze waarschuwingen en ondanks de grote moeilijkheid om een beeld te hebben van de toekomst, willen wij samen hierover nadenken en een mogelijk richting naar de toekomst construeren. Dat vinden wij heel erg zinvol.

Ik denk dat wij dat willen doen omdat de toekomst van ‘**ons**’ is en het verleden niet van ‘ons’ is. Zo ontstaat dus een notie van ‘wij’, een nieuwe wij. Als die ‘wij’ niet over het verleden kan hebben, dan gaan wij over de toekomst hebben, want dat is van ons allemaal. Maar het is niet alleen ‘eigenaarschap’ die ons op de toekomst richt. Er is een nieuwe werkelijkheid die zich op ons opdringt waardoor die nieuwe notie van ‘wij’ gebiedend ontstaat. Wat is die werkelijkheid en welke tegenstellingen dringen zich ons op waardoor wij deze werkelijkheid beknellend ervaren? Dat wij ons daarin niet erkend voelen, geen volwaardige plek hebben, het gevoel hebben dat wij uitgesloten worden of gediscrimineerd voelen. Of dat wij bepaalde mogelijkheden niet optimaal kunnen gebruiken. Met een betere toekomst bedoelen wij, denk ik, een toekomst die deze dingen minder heeft en dat wij onze mogelijkheden beter benutten.

Onze toekomst gaat voortkomen uit onze huidige werkelijkheid. Iemand kan dus een grondige constructie van onze huidige werkelijkheid maken en kijken hoe die zich gaat ontwikkelen in de komende 10 jaar, een soort futurisme. Uitgaande van de meeste basale en construerende ontwikkelingen. Dit klinkt heel erg mechanisch en onvolledig. Maar het is ook zo.

Maar er is nog een dimensie waardoor de simpelheid van mechaniek zeer complex wordt. Die dimensie heeft betrekking op onze eigen handelingen en keuzes. Omdat de mens een ‘irrationele’ of ‘trancenderende’ factor in onze werkelijkheid is. Hierdoor kan de toekomst een andere wending krijgen die samenhangt met wat wij zelf willen en doen. Zo kunnen wij een ‘nieuwe; werkelijkheid maken met weinig tegenstellingen waarin mensen niet gediscrimineerd worden, niet klein worden gemaakt, kansen krijgen en zich ontwikkelen. Zo ontstaat dus een grond voor ‘rentmeesterschap’ in de religieuze tradities en ‘mens als de nieuwe god’ in de humanistische traditie. Als gevolg van ontwikkelingen van wetenschap en technologie heeft de mens steeds meer zeggenschap over deze werkelijkheid. Daarom hebben wij het recht om te spreken dat ‘wij’ de toekomst zijn, dat onze handelingen en keuze de toekomst bepalen en dat jij bij jezelf dient te beginnen.

Publieke domein en openbaarheid

De nieuwe werkelijkheid waarin wij leven, tot elkaar verhouden en de tegenstellingen beleven bevat ons allemaal. Daarmee bedoel ik dat het pluriform is. Mensen die zich van elkaar onderscheiden, een eigen eigenheid hebben leven met elkaar samen en vormen samen een geheel. In de tijd van verzuiling stond ‘eigenheid’ centraal en die werd relatief intenser beleefd. Daarin was een beeld van de andere besloten. Ik denk dat wij met elkaar eens zijn dat dit beeld van de andere negatief was. In sommige situaties was het zelf een ‘anti’ beeld. Alleen in onvermijdelijkheid had je te doen met het geheel of mensen van andere zuilen en identiteiten. Formeel was het kortstondig en informeel stiekem.

In onze huidige samenleving is dit duidelijk omgekeerd. Je vertoeven in je eigen kring is niet meer een vanzelfsprekendheid en staat duidelijk onder druk. Onder strikte voorwaarden is een bewuste keuze voor maatschappelijke isolement acceptabel. En dit moet echt een uitzondering zijn. Daartegenover staat dat jij meestal in de samenleving bent en mee doet. Daarom de participatiesamenleving. Mensen of groepen die onvoldoende participeren in de samenleving creëren een ‘blinde vlek’ en daarmee trekken zij aandacht: wat is er aan de hand, vragen wij ons af. Wat verbergen zij? Deze geslotenheid roept allerlei negatieve associaties op. Vooral voor de moderne natiestaat is een ‘blinde vlek’ in de samenleving angst verwekkend en voor de maatschappij kan het een ‘onbehagen’ tot gevolg hebben. Waartegen wil je je en je leden

beschermen? De politieke discussie van parallelle gemeenschap is op die manier ontstaan. Alsof de 'geslotenheid' een uiting is van het niet onderschrijven van de grondbeginselen van onze samenleving of dat zo'n groep bewust geen bijdrage wil leveren. Tegen deze achtergrond in moet de 'geslotenheid/ eigen kring' opengebroken worden.

Daarmee kom ik bij de situatie dat in de huidige werkelijkheid alles openbaar dient te zijn. Openbare of publieke ruimte wordt steeds groter en ruimer. Privé of eigen ruimte wordt sterk teruggedrongen. Een notie van 'eigen kring' bestaat dan niet meer of het is zeer vaag. Je kan je niet meer terugtrekken en je eigen traditie heel authentiek centraal stellen. De discussie in je eigenkring ligt meteen op straat. Allerlei interne aangelegenheden moeten meteen extern worden verantwoord. Want alles is openbaar en daarom zijn de 'eigen kringen', 'netwerken' geworden. Zo worden de 'eigen kringen' een beetje ontmanteld, of openbaar gemaakt. In die openbaarheid kun je je niet meer op de gebruikelijke manier beroepen op de gezaghebbende bronnen en tradities. De redenering van : het staat in de koran en daarom doen wij het zo, is niet meer afdoende. Deze manier van verantwoorden overtuigt beslist niet. Deze tegenstelling staat dan meteen in centraal in onze agenda. Het voorspelt eigenlijk een religieuze crisis.

In deze openbaarheid zijn de religieuze tradities present en doen hun dingen. Ze zijn allemaal een minderheid. Eigenlijk 'meerderheid' bestaat niet. De staat heeft de strijd gewonnen en de religieuze tradities moeten zich schikken. Wat betekent als je je schikt aan de openbaarheid?

Het is niet echt voordelig of constructief als gemeenschappen hun eigen traditie centraal stellen bij de constructie van hun verhouding tot de openbaarheid. Dan wordt je een vreemdeling en zeer onhandig. De openbare ruimte en de daarin geldende normen dienen dus leidend te zijn, die dringen zich op. Omdat die ons allemaal bij elkaar brengt en bindt. De doodzonde voor de eigenaars van deze openbaarheid is dat een gemeenschap een vorm van 'veroveringsdrang' heeft of het geheel wil domineren, door meer rechten of eigenaarschap te claimen. Daar afstand van nemen is eveneens een doodzonde. De nieuwe Nederlanders dienen o snel mogelijk de (natuurlijke) afstand te overbruggen en verklaren dat zij nu 'mede-eigenaars' zijn. En graag bescheiden. De uitstraling dient te zijn: het is van ons allemaal en zo moeten wij het ook houden. Het geheel wordt een constructie van ons allemaal waarin wij aanwezig zullen zijn met onze bijdragen.

Vanuit de staat en politiek gezien is dit het vraagstuk 'sociale cohesie' of 'samenhang'. Hoe kan voorkomen worden dat de maatschappelijke samenhang afbrokkelt? Komende tien jaar gaat dit vraagstuk zeker centraal staan de maatschappelijke agenda. Ik kan me voorstellen dat dit een kans is voor de religieuze traditie om hun kracht nogmaals te tonen. De maatschappelijke ongelijkheid, armoede, kwetsbaren die duidelijk door de politiek worden verwaarloost zijn onze kansen. Den Haag van de politiek en samenleving is van ons.

In de context van openbaarheid ontstaat een 'nieuwe' norm (of normatieve oriëntatie) die voor ons allemaal geldt. De nieuwe gemeenschappelijke norm is niet meer 'ten dienst van eigen god of kring' is maar 'ten dienst van de gehele samenleving'. Wiens bijdrage is de grootste, welke traditie draag bij aan de welzijn van onze samenleving, aan de humanisering van onze samenleving? Wat hebben de godsdiensten in aanbidding voor niet eigen leden? Wat heeft de islam bijvoorbeeld in aanbidding voor 'niet-moslims'? Welke toegevoegde waarde heeft de islam voor onze gemeenschappelijk leven? Niet meer de 'schoonheid', 'logische structuur' en de hemelse beloningen maken de godsdienst aantrekkelijk. Maar de bijdrage van de islam voor hier en nu. Dit is nu de normatieve oriëntatie van de gehele samenleving. Ik bedoel te zeggen dat godsdiensten zeer intens te maken hebben met deze openbare 'norm'. Wil je hierop constructief reageren, dan moet je een perspectief

wisseling hebben. Voor de godsdiensten en vooral voor de islam is dit het centrale uitdaging in de nabije toekomst.

Diversiteit

Het is niet alleen hoe de tradities zich moeten verhouden tot de gemeenschappelijke oriëntaties maar ook hoe de groepen en hun leden zicht tot elkaar verhouden. Het traditioneel beeld van de andere staat onder druk. Die verhouding door de eigen religieuze traditie en bronnen inrichten brengt mensen in een lastige positie. Als je zo over de andere praat, heb jij het altijd fout. Want dit beeld is conceptueel en het is meestal ontstaan in een andere werkelijkheid die de onze niet is. Daarom is er sprake van bias en stereotyperend. Uit mijn eigen ervaring weet ik dat er koranpassages zijn, overleveringen van de profeet zijn, fetwa's bestaan in de religieuze instructieboeken die de moslims in de nieuwe relaties lastig maken. Omdat de 'geldende' interpretaties oorspronkelijke in 'eigenkring' gangbaar waren en dienen ter verduidelijking van de eigenheid: wij moeten niet zijn zoals zij zijn want wij zijn zo omdat wij niet hen zijn. Zo'n benadering maakt religieuze overdracht en behoud makkelijker. Nu in alle openbaarheid kunnen moslims aangesproken worden op deze 'eigenkring interpretaties'. Wat moet je dan doen? Het ziet ernaar uit dat die 'eigenkring interpretaties' niet presenteerbaar en houdbaar meer zijn. U weet dat zo'n verhaal eveneens geldt voor de christelijke en joodse tradities.

De agenda van toekomst staat in het teken van deze twee aspecten van onze werkelijkheid. Dit geldt net zo voor de politieke agenda die heel erg worstelt om de legitimering van de politieke besluitvorming te handhaven. Ook deze uitdaging sterk hangt samen met deze twee kenmerken van onze samenleving.

Nieuwe menselijke ervaring

Ik heb de overtuiging dat de 'ervaring' de 'nieuwe norm' voorspelt. Deze ga ik nu nader toelichten: mensen die in deze werkelijkheid present zijn maken ervaringen mee. T.o.v. eerdere samenlevingsvormen zijn deze ervaringen nieuw en uniek. Als deze ervaringen de geldende normen niet meer impliceren ontstaat hierdoor ongelijktijdigheid ontstaat tussen 'beleving' en 'norm' (of normatieve oriëntaties). Beleving is real en daar kun je niet omheen. Terwijl de norm daarmee niet correspondeert. Wat ga ik doen? De kloof en tegenstelling handhaven maakt me 'dubbel', 'onbetrouwbaar' en zelfs gevaarlijk. Weglopen, dat is ook een vorm van opheffen van die tegenstelling, maakt me clown en irrationeel.

Sinds een tijdje hebben wij deze toestand in Nederland. Ik denk dat wij allemaal snappen dat wij in de overgang zitten. De toestand van tegenstellingen. Ik kom voortdurend me zelf tegen en ik wil verder en grotere handelingsruimte. Omdat ik in deze toestand voordelen en mogelijkheden zie. Deze mogelijkheden en ruimte wil ik in de eerste instantie niet voor mezelf maar voor de traditie waartoe ik me reken en voor de gemeenschap waarmee ik me identificeer. Maar wie belemmert? Mijn eigen traditie, norm en interpretaties maken het lastig en moeilijk. In de beleefde werkelijkheid ervaar ik 'meer' mogelijkheden maar die kan ik niet benutten vanwege mijn identificatie. Sommige mensen kunnen forceren, loslaten, strak vasthouden en zo ontstaat ongelijktijdigheid in de geloofsgemeenschap. Omdat niet iedereen even snel dezelfde ervaringen doormaakt. Waardoor de kloof en tegenstelling verschillend wordt beleefd. De reacties daarop zijn dus ook verschillend. De ene moslim ziet een andere 'ontsporen'. Dan zijn wij terug bij de fase van

tegenstellingen. Wat nu?

De agenda van de komende tien jaar voor de religieuze groepen staat in het teken van het kweken van een norm die aansluit op onze nieuwe en unieke ervaring. Het moet authentiek en bevrijdend zijn. Om de mogelijkheden en potenties te kunnen benutten. De bronnen worden herinterpreteerd. Ik zie dat dat deze toestand meer ruimte maakt voor het ontstaan van meer diversiteit. Wat dit onderdeel betreft bespeur ik twee verschillende trends: bij moslims is er sprake van ontwikkelingen en factoren die divergerend zijn en bij christenen een convergerende ontwikkelingen. Deze ongelijktijdigheid is er dus ook.

Als voorbeeld wil ik twee contexten noemen waar wij met beide vraagstukken nieuwe ervaringen opdoen. De eerste is het Cairo-overleg. Dat is een platform waar Joden, christenen en moslims vanuit een landelijk en globaal perspectief werken aan het bevorderen van vrijde en tolerantie. Dat doen wij sinds ruim 10 jaar. Twee zaken staan centraal: hoe moeten wij ons tot elkaar verhouden en wat betekent het voor onze eigen identiteit als wij samen optrekken. Dit doen wij steeds naar aanleiding van een concreet maatschappelijk vraagstuk en streven naar een gemeenschappelijke aanpak, interpretatie en statement. Het tweede perspectief wat centraal staat is hoe wij ons, als religieuze tradities, kunnen verhouden tot de politiek, staat en publieke ruimte. Hoe kunnen wij op een zinvolle manier in de publieke aanwezig zijn en een bijdrage leveren? Ik zie dat de betrokkenen relativerend, manoeuvrerend, herinterpreterend hun norm hierop laten aansluiten. Dat is veelbelovend.

Een ander voorbeeld is de imamopleiding van hogeschool Inholland. Hier wordt islamitische theologie beoefend. De religieuze achtergrond van islamitische theologie, de context van Nederland en de toekomstig (die wij wensen voor de moslims in Nederland) komen daar bij elkaar. De betrokkenen worden uitgedaagd om deze tegenstellingen te balanceren en komen tot een werkbare theologie die de beknellingen wegneemt en nieuwe wegen verkend. Afgelopen 6 jaar hebben wij veel vooruitgang geboekt. Nogmaals samen met Christenen, Joden en Humanisten. Deze ervaring was ook veelbelovend. Helaas heeft de hogeschool Inholland besloten om ermee te stoppen. Het was een kortzichtig en zeer geïsoleerd genomen besluit. Helemaal geen oor voor de maatschappelijke betekenis van de opleiding voor de nabije toekomst van Nederland. Oorspronkelijke stond juist dit perspectief centraal. Daarom zou het een duurzame ervaring opleveren waarmee de norm tegelijkertijd evalueert.

Ik wil dan ook met klem stellen hoe belangrijk zulke contexten zijn. Landelijk en lokaal. Professioneel en vrijwillig. Daar wordt getimmerd aan een betere toekomst. Goede en positieve ervaringen doen zich volgen.

Bedankt.

Rasit Bal